

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.346-356

УДК: 130.2:316

д. філ.н., професор **Гоцалюк А.А.**,
goz_pravo@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2120-3232,

д. філ.н., професор **Чорноморденко І.В.**,
e-mail hmurii@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9204-6342,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РОЛЬ ОБРЯДОВОЇ ТРАДИЦІЇ В ЗАБЕСПЕЧЕННІ ФІЛОСОФСЬКО-ГЕНЕТИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ КУЛЬТУРИ

Здійснено філософський аналіз трансформаційних процесів в обрядовій культурі українців та реконструкції новотворів. В статті наголошується на локальній специфіці філософського розуміння традиційної культури та спільних для українського етносу елементах у народній архітектурі, інтер'єрах житла, народному одязі. Аналізуються процеси розвитку та змін обрядової традиційної культури українського етносу. В статті наголошується на виникненні окремих елементів обрядової культури, їх збереженні та відродженні, з'ясовується ступінь їх діалектичної взаємодії з існуючими традиціями. Висловлено концептуальні виміри їх діалектичної єдності та взаємотрансформації. Проаналізовано процеси змін та новацій в народних святах під дією міграційних процесів та урбанізації. Зазначено, що філософсько-етичні ідеали базуються на основних цінностях працелюбності українського народу, збереженості обрядових традицій, повазі між членами окремої родини й усієї громади.

Ключові слова: гуманістична свідомість; детермінація; духовно-практична діяльність; етнонаціональна традиція; культура; звичаї; побут; світогляд; структура; трансформація; національні архетипічні константи.

Постановка проблеми. Науковий інтерес до збереження духовних цінностей в умовах існуючої глобалізованої реальності та прискорення інформаційного обміну, пов'язаний з глибинними архетипами колективного несвідомого та обґрунтуванням соціальним суб'єктом власно поведінки, яка базується на усвідомленій фундаментальній ретроспекції з пріоритетністю рефлексуючої свідомості.

За визначенням французького філософа-структураліста Р. Барта «свідомість сучасної людини переважно асоціюється з іманентною їй науковою картиною світу» [2]. Цікавою є позиція провідних теоретиків однієї з наймолодших течій останнього століття – традиціоналістів, які заклали

підвалини неотрадиціоналізму. Р. Генон та М. Еліаде обстоювали як фундаментальний принцип пояснення «непрофанічної традиційності» природну цінність і сакральну суть циклічного часу, з якого й походить звичай ритуалізації культурних архетипів, їх продовження і розвитку [5].

У сучасній українській та зарубіжній філософії приділяється чимало уваги процесам адаптації людини до глобальних тенденцій, посилення впливу засобів масової інформації на світоглядну картину людини, зміни вповсякденності, нові економічні умови. Одночасно в Україні існує унікальна можливість дослідити вплив політичних інструментів на процес саморозвитку календарної обрядовості наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. Трансформаційні процеси в сучасній українській культурі викликані об'єктивними умовами, вони відповідають політичним змінам, здобуттям незалежності нашої держави й обумовлені покликом часу. Процеси трансформації в обрядовій культурі викликані десакралізацією обрядових символів, що є невід'ємним атрибутом сучасного інформаційного суспільства. Так в сучасній обрядовій символіці все частіше можна спостерігати ініціативу самих інтерпретаторів, котрі пишуть самі співанки та створюють нові сюжети. Це цілком природній процес, оскільки народна творчість в такій поетичній формі демонструє нам реакцію індивіда на оточуюче середовище.

Ці факти свідчать про те, що архієзація суспільства має принципові відмінності від традиціоналізму й неотрадиціоналізму, які теж представляються процесами звертання суспільства до минулого соціокультурного досвіду. Не можна, звичайно, стверджувати, що обрядова символіка свят в Україні не зазнала змін. Звичайно, процес урбанізації, а більше цілеспрямоване нищення українських народних традицій в середині ХХ ст. давалися взнаки. Процеси глобалізації не оминули і практики святкувань національних традиційних обрядів. Ритуали святкувань спрощуються, вони отримують нове трактування та десакралізуються. Зрозуміло, що із зміною життя людини, змінюється і мотивація певних ритуалів, які раніше відігравали роль замовляння, наприклад, в селянській сільськогосподарській общині.

Передача певних традицій закріплює соціальні цінності та ідеали, які поєднані філософським змістом, ідеалогічно та засобами культурної виразності. Неотрадиціоналістичні традиції особливо специфічно проявляються в культурі народу, які перетинаються з архетипічними рівнями колективного несвідомого. Обрядова традиція є універсальним механізмом передання соціокультурного досвіду.

Метою даної публікації є визначення особливої ролі обрядової традиції у формуванні багатоаспектних підходів до її природи з врахуванням герменевтичної, психоаналітичної та семіотичної специфіки її існування й

розвитку в сучасному світі. Традиція дедалі постає в якості перманентно відтвореної знакової системи, за допомогою якої реалізуються функції етнічної ідентифікації індивіда й інтерсуб'єктивного локального комунікування.

Методологія дослідження полягає в застосуванні діалектичного методу з метою з'ясування специфіки функціонування обрядової традиції, яка виступає генетично першою формою впорядкування й структурування соціокультурного досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях апелювання до культурної спадщини данного суспільства означає збереження його національного історичного досвіду як суспільного скарбу. Головною особливістю обрядових традицій є її здатність гарантувати традиційні минулі досягнення духовної культури етносу від руйнівного впливу нововведень. У філософській герменевтиці потужним механізмом передачі та онтологічною передумовою поняття «розуміння» як способу пізнання, домінантною керованістю суспільного буття, німецький філософ Г. Гадамер запровадив поняття мовної традиції. Філософський феномен традиції як соціокультурного явища і механізми її функціонування та трансформації досліджувався вченими в ХХ ст., насамперед, М.Поповичем, Л.Карповой, А. Гоцалюк, М. Ткачем, В. Борисенко. Теоретичні підходи до вивчення етнокультурних реалій таких вчених як С. Павлюка, О. Курочкіна, Г. Лозко, О. Гармель прислужилися для аналізу концептуальних вимірів обрядових традицій і їх проявів у багатьох сферах мистецького життя сучасного суспільства.

В сучасній зарубіжній філософській думці дослідниками культурно-мистецьких явищ у контексті функціонування обрядової традиції засвідчили себе В. Бельямін, Х. Галь.

В працях сучасного румунського культуролога та історика релігії М. Еліаде домінує думка: «Сучасна людина Заходу не здатна до усвідомленого сприйняття вічно теперешнього часу». Тому актуалізується жадання відновити Час, коли боги співіснували з людьми на Землі – відобрження сакрально насиченої «ностальгії за Буттям» [9]. Безумовно, цей феномен завжди живила традиція, притаманна теоретичним дослідженням духовного культу минулого і сучасності.

Основна частина. Якщо розглянути структуру аксіологічного досвіду, то слід зазначити, що цінності у чистому вигляді у певній мірі є автономними, щодо реального буття і лише «втілюються» в реальному бутті. Неможливо піддати їх раціоналізації – вони, безпосередньо, дані свідомості, переживаються в емоційному досвіді.

В сучасних умовах часто зберігається показна театралізованість святкування, але внаслідок розмивання та деструктуризації обрядового дійства втрачається відчуття особливого статусу події в житті людини.

Значної шкоди збереженню автентичної обрядованості часто завдають аматорські спроби переробки обрядів, які видаються за оригінальні зразки народної творчості. Певну негативну роль відіграє в цьому і брак знань та інформації у працівників культури та освіти, які виступають організаторами проведення святкувань.

Відродження української національної культури у сучасних умовах є неможливим без поглибленого вивчення витоків традиційного народного мистецтва, стародавніх звичаїв, обрядів та вірувань тощо. Лише за умови переосмислення й шанобливого ставлення до етнокультурних стереотипів майстрів вітчизняної обрядової традиції триватиме подальша акумуляція соціокультурних процесів соціуму. З огляду на це обрядові традиції є одним з важливих засобів духовного відродження нації, вагомим чинником її самоствердження.

Різноманітні жанри культурних практик українців здавна виступають потужним засобом етнокультурної самоідентифікації й прищеплення національної самосвідомості. Сучасне прагнення до духовного відродження та гуманізації культури пов'язане зі зверненням до культурної спадщини та усвідомленням її неперехідної цінності.

В святково-обрядовій сфері духовної культури традиції функціонують на звичаєвій основі, виступаючи втіленням автентичності, первинності та нерелігійності. Специфіка обрядової трансляції традиції передбачає безпосередньо-практичну форму дій, наявність суворо регламентованої поведінки (ритуалу), усного передання у міфології та фольклорі. Так, проводячи аналіз Купальських пісень, ритуалів, чаклувань, легенд, ми можемо з великою впевненістю сказати, що крім вірувань, пізнання, відображення бажань слов'ян-українців у цих традиціях приховані глибокі ідеї. У звичаях розпізнається вищість любові й кохання над усім матеріальним, співзвуччя людини й природи, людське щастя, тайна шлюбу. Українські святкування вражають нас мудрістю віків, прагненням до ідеалу, пізнанням себе та навколишнього світу.

Обряд і ритуал – феномен формалізованої поведінки, сукупність суспільно-значущих дій, які мають переважно символічне значення та сприяють зміцненню соціокультурних зв'язків між членами певної групи або між групами. Зокрема, ритуал та обряд органічно пов'язані з віруваннями конкретної спільноти, її уявленням про світ, міфами та цінностями. «Обряд та

міф відтворюють один одного, перший - у формі дійства, другий - у формі пам'яті», - писав у зв'язку з цим К. Леві-Стросс [10].

Після здобуття української суверенної держави було висунуто концепцію розвитку духовності народу, поєднаного з розвитком культури, відродженням його обрядово-святкової культури. Релігійні свята українців зазнали на собі впливу двовір'я. Як у минулому, так і тепер спостерігається перенесення функцій язичницьких богів на Ісуса Христа і святих мучеників, надання побутовій язичницькій звичаєвості християнської інтерпретації та символіки (віра в святенність покуття, прикрашання рушниками ікон тощо), паралельне виконання язичницьких і християнських обрядових дій, поєднання суто святкових феноменів: Різдва Христового з Колядою, Купайла – зі святом Іоанна Хрестителя тощо.

Нині відновлені й широко практикуються театралізовані масові обряди та свята всіх річних циклів – «Різдвяні вертепи», «Новорічні колядування», «Закликання весни», «Великодні дзвони», «Заплітання шуму», старовинне дійство «Вулиця» тощо. В багатьох регіонах України повернені до громадського побуту традиційні народні свята «Зелене поділля», «Купала».

В Україні до XXI ст. збереглась традиція святкування Масляни (Масниці, Сирного тижня, Колодки, Колодія), яке користується великою популярністю в усіх верствах населення. Це традиційне свято мало завжди жіночий початок: від початку до кінця воно керується жінками. Основна ідея свята – ініціація шлюбних стосунків та дітонародження. Особливістю української Масниці було прив'язування колодки до ноги парубка чи дівчини за те, що вони вчасно не одружилися (мається на увазі тиждень м'ясниць перед Масницею). Це був тиждень переходу від м'ясних страв до молочних. За стародавнім звичаєм на перший день масляної господині готують холодець із свинячих ніжок, тому в народі цей день називають «ніжкові заговини». Господині пекли пироги з сиром, гречані млинці, смажені на смальці або маслі. Заміжні жінки увесь тиждень справляють «колодку», погулявши, співають: «Масляна, Масляна, яка ти мала, – якби ж тебе сім неділь, а посту одна!».

Щоб жито родило, жінки в'їзджали в хату на коні, переодягнувшись на козака, та підперізувались житнім поясом. Цей звичай зустрічається на Кіровоградщині. Підтвердженням того, що звичай «Колодки» має витоки з часів матриархату є соціальна рівність: в святі не розрізняються багаті та бідні, верховодять в «Колодці» жінки. В звичаї «Колодки» присутній громадянський характер свята, що дає підставу стверджувати, що в добу родового побуту справа одруження була основною. Рід мусив дбати про одруження молоді та народження дітей. Елемент магічних дій в деяких місцевостях має звичай сповивати колодку пелюшками від 2-3 матерів, які мають дітей-немовлят.

Свято «Колодки-Колодія» мало жартівливий характер, в основі якого лежала загальна веселість, енергійність, миролюбність.

В давнину це свято було розповсюджене по всіх українських землях. В святкуванні приймали участь всі соціальні стани: переходом до весняних свят є м'ясниці (зимні м'ясниці), з їх веселими забавами й танцями (танцювали на коноплі), зі слідами західних впливів (карнавалу), куди треба зарахувати й західноукраїнський звичай прив'язувати дівчатам і парубкам колодку.

До середини ХХ сторіччя в українських селах зберігся звичай переодягнення чоловіка в жіночий одяг, обв'язування його клоччям «прядінням» з метою вдалого виконання прядільних робіт під час посту. Одним з елементів святкування Масниці є рядження. На Полтавщині, Сумщині до наших днів зберігся звичай наряджати жінку «старою бабою», а потім «старим дідусем», що символізує короткий піст. На Тернопільщині ряджені «іграли на народних інструментах» (качалках, скрипках).

Відчуваючи животворну силу природи, селянин намагався шляхом шанування її богів та духів, що населяють небесний і потойбічний світ, а також земний світ, умилостивити, прославити, звеличити, сподіваючись на їхню благодійність по відношенню до родини, господарства, здоров'я.

Письменник і вчений І.Франко, пильно вивчаючи народний побут, вбачав причину живучасті народного жанру в його непересічності, значимості для духовного життя хлібороба, в його сильному емоційному впливі. Він писав, що колядка радувала й хвилювала селян до сліз. «Чому? А тому бо колядка переносила їх думку в якийсь світ близький і рідний їм, а при тім зовсім відмінний від того, серед якого минає їх убоге, клопотливе життя. Пісня виповідає простими словами їх найглибші, сердечні бажання, показує не як бажання, а як дійсність. Слухаючи колядки, такий бідолаха хоч на хвилину бачить себе заможним господарем, у якого подвір'я чисто заметене, хата гарна, світла, в хаті прибрано по-празничному, недостатку нема, а натомість за столом сидять гості славні та величні на весь світ, і він рад, що може чесно і відповідно прийняти їх. Пісня радує його, а глухе почуття дійсних життєвих клопотів хоч на хвилю уступає на бік, впливає сльозами гіркими, але такими, що облеглиють душу» [12].

Щоб ясніше зрозуміти філософський езотерично-символічний зміст християнських свят в Україні, необхідно побіжно розглянути їх з урахуванням нашарування в них християнських елементів. Складність самого процесу їх поєднання в різні часи дуже позначилась на процесах трансформації обрядових традицій особливо на початку ХХІ ст. в Україні.

Аналізуючи сферу взаємин жінки і чоловіка, не можна не побачити, що роль жінки в українських календарних обрядах вельми значима.

Якщо зважити на велику кількість жіночих статуєток з часів палеоліту-мезоліту в Східній Європі на діві Марії, на ушавлення жінки в українських піснях, то можна зробити припущення, що в них заховався відгомін праукраїнських традицій, за якими жіноче божество було головнимю Ідея Матері Світу як найвищого Єства-Творця простежується в обрядовій поезії українців, литовців та багатьох інших народів. Часом Мати Світу уособлюється з бджолиною маткою. Таки приклади, насьогодня, найкраще можна побачити в українських Карпатах.

Будучи механізмом передачі культурних надбань між поколіннями в часі та просторі, традиція поступово забезпечує дифузію, щось на зразок соціального та географічного перерозподілу певних елементів культури. При цьому різні прошарки суспільства можуть виступати як джерелами традицій, так і їх споживачами-реципієнтами. Це питання досить детально вивчене соціальною антропологією, зокрема в тому, що стосується акультураційних механізмів, процесів та засобів. Про особливу роль жінки в родині й доіндустріальному суспільстві засвідчують, високопоетичні образи жінки в усній творчості, де вона порівнюється з красним сонцем, королівною. Фольклорна традиція змогла пронести ці старовинні образи й відгомін первісного родового ладу через століття ще й тому, що вони знаходили своє філософське усвідомлення в нових соціальних умовах. Збереження найстародавніх рис у фольклорі пояснюється і його внутрішньою якістю, такою як полістадіальність, тобто нашарування поетичних традицій та образів різних епох, рівнобіжжя, органічно спаяне існування старого з новим.

Насьогодні ми можемо побачити архаїчні елементи в колядках і щедрівках, що збереглися в Подніправ'ї, на Гуцульщині, в містах, де українські етнічні землі сусідують з етносами піденно-західною частини Європі. Ще з давніх часів українська культура контактувала в цій місцевості в різних елементах Південної Європи та Ближнього Сходу, Балкан. Окремі колядки добре зберегли міфологічні сюжети

Сьогодні, в багатьох народних святах такі компоненти як святковий та обрядовий одяг, прикраси, писенно-музичний супровід, танці, дизайн виконують важливу етно-педагогічну, естетичну функції, збагачують духовно людей, впливають на самопочуття, світосприймання, свідомість людей.

Вік глобалізації вніс певні негативні зміни в погляди на сімейні цінності. Легковажність, що до шлюбних обов'язків, порушення морально-етичних норм у стосунка між батьками і дітьми, актуалізує необхідність звернення до етновиховної системи в традиційній культурі.

Цікавою є позиція в цьому аспекті Р.Генона. Твір Р.Генона «Царство кількості і знамення часу» (1945) [5] присвячений проблемам релігійного

символізму, есхатології, кризі сучасного світу й долі справжньої духовної традиції. У книгу «Символіка хреста» Р. Генона увійшли твори, що становлять важливу частину його спадщини. В «Символіці хреста» досліджуються основні символи «священної науки», використані в різних цивілізаційних, релігійних, міфологічних системах. Автор ілюструє невичерпне багатство змістів цієї найбільш відомої й найдавнішої ідеограми. «Цар Світу» розкриває таємниці ієрархії духовної влади та її священного центру. Нарешті, в «Нотатках про ініціацію» Р. Генон підводить читача до уявлення про ініціацію як пережите на рівні долучення до справжнього знання, що якісно перевершує будь-яке знання суто теоретичного гатунку [6].

Ідеалізуючи традицію в її потойбічному втіленні, Р. Генон вважає її найдосконалішим цивілізаційним феноменом, у якому духовний порядок панує над усіма іншими; натомість наука та інші суспільні інститути є похідними, тимчасовими, другорядними, такими, що не мають самостійного значення. Трансцендентний характер усього традиційного, за Р. Геноном, вибудовується на вертикальній трансмісії від людського до «надлюдського» через певні проміжні стани та етапи [6]. Циклічне ж тлумачення історії людства в його традиціоналістському вимірі відбувається у низхідному порядку – від Золотого століття до століть Срібного, Бронзового та Залізного, що стає, власне кажучи, «поверненням до джерел», щоб людина могла потім піднятися до вищих станів. Причому, за твердженням вченого, людство вже протягом 6 тис. років перебуває в Залізному столітті (Калі-Юзі). Внаслідок цього істини, раніше доступні людству, стають все більше недосяжними, а кількість людей, які володіють цими істинами, різко зменшується.

Незважаючи на сучасне протистояння Західної цивілізації та Примордіальної Східної традиції традиційний світогляд, за Р. Геноном, продовжує залишатись принципово однаковим. Незважаючи на свою усталеність, традиція виявляє здатність до адаптацій, спричинюваних певними соціокультурними умовами, але при цих змінах сталість найсуттєвішого завжди залишається в силі [6 с. 403-404]. У традиційних цивілізаціях, за твердженням Р. Генона, спостерігається засилля метафізичного доктринерства. «Профанній науці» властивий відрив від високих світоглядних принципів, що спричиняє розчинення дослідження в окремих деталях та безплідний аналітизм. Ця «профанізована наука», за судженням Р. Генона, є спотворенням справжньої науки у контексті інтелекту й духовності, оскільки відкидає будь-які високі принципи, зорієнтовуючи лише на практичне використання результатів пізнавальних пошуків. Єдиною альтернативою їй може бути сакральна «священна наука з її емпіричним багатством і широким світоглядом, принципом духовного реалізму, опорою на концепцію єдності всього суцього як

«Вічного сьогодні», плідною орієнтацією на використання людиною її безмежних духовних можливостей – аж до співучасті з Божественним Промислом [5].

Висновки

Традиційна етнонаціональна культура розглядається як система обрядових практик та етнокультурних цінностей. Серед свят і обрядів календарного циклу України збереглися вірування про єдність Всесвіту, особливо його вертикальної моделі: потойбічний світ, земний і небесний. В українській обрядовості дуже чітко простежується світоглядна уява наших далеких пращурів про те, що прихід нової пори року залежить від пращурів потойбіччя вирію. Власне тому так розвинені і збережені звичаї шанування померлих весною, хоча культ пращурів притаманний усім перехідним моментам у природі.

Часткова профанація текстів є наслідком перерваної народної традиції в часи антирелігійної, антинаціональної більшовицької політики в Україні. Українські тексти в народних святкуваннях зазнали певної композиційної розмитості, текстової контамінації.

З плином часу змінюється зовнішня форма і характер відзначання свят, але незмінними залишаються ідея і ряд домінуючих функцій, які відповідають прагненням людини забезпечити добробут і щастя, побажання добра, передбачення минулого і вплив на нього.

Використані джерела

1. Борисенко В. Традиції та життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ.: Унісерв, 2000. С. 192.
2. Барка В. Проблеми синтезу традицій і новаторства в розвитку культури і мистецтва України. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 52–60.
3. Bartes R. *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil, 1957. 267 p.
4. Гадамер Х.-Г. Істина і метод (фрагменти) // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. Київ: 1993. С. 196-201.
5. Генон Р. Криза сучасного світу. Київ: Пломінь. 2020 с. 784
6. Guénon René *Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps*. Paris: Gallimard, 1945. 304 p.
7. Гоцалюк А.А. Неотрадиціоналізм в культурних практиках України: монографія. Київ: НАКККіМ, 2002. С. 56-57.
8. Гоцалюк А.А. Українські свята та обрядові дійства весняно-літнього циклу. *Українознавство*. 2008. № 4. С. 250-252.

9. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання (пер. Г. Кьорян, В. Сахна). Київ: Основи, 2001. 592 с.
10. Леві-Строс К. Структурна антропология. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 1997, 387 с.
11. Юрій М. Етногенез українського народу: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 262 с.
12. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 51–53; 2011. Т. 54. С. 10-11.

Doctor of Philosophy, Professor **Gotsalyuk Alla**,
Doctor of Philosophy, Professor **Chornomordenko Ivan**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE ROLE OF RITUAL TRADITION IN PROVIDING THE PHILOSOPHICAL AND GENETIC HERITAGE OF CULTURE

Philosophical analysis of transformational processes in the ceremonial culture of Ukrainians and reconstruction of new works was carried out. The article emphasizes the local specifics of the philosophical understanding of traditional culture and elements common to the Ukrainian ethnic group in folk architecture, home interiors, and folk clothing. The processes of development and changes in the ceremonial traditional culture of the Ukrainian ethnic group are analyzed. The article emphasizes the emergence of certain elements of ritual culture, their preservation and revival, the extent of their dialectical interaction with existing traditions is clarified.

The conceptual dimensions of their dialectical unity and mutual transformation are expressed. Processes of changes and innovations in national holidays under the influence of migration processes and urbanization are analyzed. It is noted that the philosophical and ethical ideals are based on the main values of hard work of the Ukrainian people, the preservation of ritual traditions, respect among members of a separate family and the entire community.

Key words: humanistic consciousness; determination; spiritual and practical activity; ethno-national tradition; culture; customs; daily life; worldview; structure; transformation; national archetypal constants.

REFERENCES

1. Borysenko V. Traditions and lifestyle of the ethnic group. On the materials of the festive and ceremonial culture of Ukrainians. Kyiv.: Uniserv, 2000. P. 192. {in Ukrainian}
2. Barka V. Problems of the synthesis of traditions and innovation in the development of culture and art of Ukraine. Folk creativity and ethnography. 2004. No. 4. P. 52–60. {in Ukrainian}
3. Bartes R. Mythologies. Paris: Éditions du Seuil, 1957. 267 p. {in Français}
4. Gadamer H.-G. Truth and method (fragments) //Reading from the history of philosophy. Book 6. Foreign philosophy of the 20th century. - K., 1993. - P. 196-201. {in Ukrainian}
5. Guénon R. The crisis of the modern world. Kyiv: Plomin. 2020. 784. p. {in Ukrainian}
6. Guénon René Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps. Paris: Gallimard, 1945. 304 p. {in Français}
7. Hotsalyuk A.A. Neo-traditionalism in cultural practices of Ukraine: monograph. Kyiv: NAKKKiM, 2002. P. 56-57. {in Ukrainian}
8. Hotsalyuk A.A. Ukrainian holidays and ritual events of the spring-summer cycle. Ukrainian studies. 2008. No. 4. P. 250-252. {in Ukrainian}
9. Eliade M. Sacred and mundane. Myths, dreams and mysteries. Mephistopheles and Androgyne. Occultism, divination and cultural preferences (translated by H. Kyoryan, V. Sakhna). Kyiv: Osnovy, 2001. 592 p. {in Ukrainian}
10. Yuriy M. Ethnogenesis of the Ukrainian people: a study guide. Kyiv: Condor, 2008. 262 p. {in Ukrainian}
11. Franko I. Additional volumes to the Collected Works in fifty volumes. Kyiv: Naukova dumka, 2008. Vol. 51–53; 2011. Vol. 54. P. 10-11. {in Ukrainian}